

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 340.25

Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор

ВИЩА ЮРИДИЧНА ОСВІТА США ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ АМЕРИКАНСЬКИХ ГРОМАДЯН

Розглянуто особливості вищої юридичної освіти в США. Проаналізовано основні напрями її впливу на формування правової культури американських громадян.

Ключові слова: юридична освіта, вища юридична освіта, правосвідомість, правова культура.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах проблема формування правової культури американських громадян набула високого ступеня актуалізації. Це пов'язано передусім з тим, що зміцнення основ державності, конституційного устрою в США здебільшого визначається здатністю громадянського суспільства до виконання функції з підготовки соціально активних громадян, які мають розвинену правову свідомість, високий рівень правової культури в цілому. Процес формування правової культури американських громадян активно здійснюється у вищій школі США, перш за все в системі вищої юридичної освіти.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема впливу вищої юридичної освіти США на формування правової культури американських громадян розробляється у працях таких учених, як І. Антонович, Е. Баталов, В. Биков, Б. Вульсон, Я. Гилянський, Р. Гурова, Г. Дилигенський, А. Джуринський, С. Іншаков, Е. Каверіна, М. Кларин, З. Малькова, Н. Ніканоров, В. Сморгунова, а також В. Бенетт, Д. Кіпсмайер, Т. Лікон, Ф. Ньюмен, Дж. Патрік, К. Реан та ін.

Мета статті – з урахуванням наукових розробок з вивчення різноманітних аспектів організації вищої юридичної освіти в США проаналізувати основні напрями її впливу на формування правової культури американських громадян.

Виклад основного матеріалу. Історія юридичної освіти в США сягає своїм корінням в останні десятиріччя XVIII ст. У 1784 р. суддя Теппінг Рів у Лічфілді (штат Коннектикут) заснував першу юридичну школу. Вона діяла до 1883 р. і користувалася в ті роки доволі великим успіхом [1, с. 52; 2, с. 70].

Повний курс навчання в Лічфілді займав трохи більше року. Основу навчання складала лекція, які викладалася кожний день. По суботах улаштовувалися заліки, що охоплювали роботу за тиждень. До вступаючих не висувався жодних спеціальних вимог, не було випускних іспитів.

За типом школи Лічфілда було відкрито низку інших шкіл, розташованих у різних штатах США. Але з часом вони припинили свою діяльність. Правове навчання почало здійснюватися під егідою університетів.

Зараз університети США – основні навчальні заклади, в яких дається вища юридична освіта. Вони, як правило, розподілені на факультети, що зветься «школами», і коледжі.

У кожному штаті є не менш одного державного університету, а крім того, – приватні. Система навчання значно диференціюється в різних штатах. Більшість університетів, в яких є юридичні школи, готують юристів тільки для даного штату. Винятки становлять ті загальнодержавні університети, юридичні дипломи яких є дійсними на всій території США. Таких розширених юридичних шкіл, які називаються національними, у США досить небагато.

Порівняна одноманітність форм навчання і матеріалу, що вивчається, в окремих юридичних школах забезпечує тільки Асоціація американських юристів (ААЮ), яка являє собою загальнонаціональну організацію представників юридичної професії в Сполучених Штатах. Її членами є головним чином практикуючі адвокати, судді, судові адміністратори, викладачі права, юристи на державній службі, юристи, що безпосередньо не пов'язані з юридичною практикою (наприклад, керівники підприємств і державні посадові особи), та студенти юридичних шкіл (факультетів). Це найбільша у світі добровільна професійна асоціація. У 2007 р. вона налічувала більше 400 000 членів, у тому числі понад 35 000 адвокатів. ААЮ відіграє важливу роль у вдосконаленні юридичної освіти, захисті професійних і суспільних інтересів, формуванні правосвідомості та зміцненні влади закону. Від свого виникнення в 1878 р. ААЮ піклується про підвищення якості юридичної освіти в США. За результатами багатьох досліджень навчальних юридичних програм наприкінці XIX ст. було прийнято рішення про необхідність розроблення загальнонаціональних принципів якісного підготування майбутніх юристів. У 1921 р. ААЮ прийняла документ про мінімальні стандарти юридичної освіти й оприлюднила перелік юридичних шкіл (факультетів), що виконують ці стандарти.

Сьогодні в цілому 185 юридичних шкіл (факультетів) акредитовані ААЮ для видавання професійних дипломів з юриспруденції (ступінь доктора права). 107 акредитованих юридичних шкіл працюють у приватних навчальних закладах, а 78 – у державних, що фінансуються урядами штатів або місцевими владами. Крім того, існують ще більш 50 юридичних шкіл, які не акредитовані ААЮ. Загальний набір студентів за спеціальністю доктора права на акредитовані ААЮ факультети зріс з 91 225 студентів у 1971 р. до 127 260 в 2007 р.

На відміну від інших країн, у США юридична освіта йде вслід за присудженням ступеня бакалавра, який отримують студенти по закінченні першого ступеня вищої освіти – чотирирічного коледжу. Закінчена загальна вища освіта дозволяє при бажанні продовжити навчання в юридичних школах, які у більшості своїй входять до складу університетів і схожі на європейські факультети університетів, хоча і відрізняються від них більшою автономією.

Навчання в коледжі – це проміжна підготовча стадія між середньою школою і університетом, прийнята майже в усіх університетах США. Попереднє підготування здійснюється з метою отримання загальної освіти і збільшення загального культурного рівня. Прийом планується самим університетом або коледжем (якщо він самостійний). Вступні іспити приймаються лише в деяких університетах. У більшості університетів США постійно діючі приймальні комісії добре знаються з рівня підготування в різних середніх школах і тому відбирають студентів за оцінками сертифіката про середню освіту.

Перші два курси студенти навчаються за загальною для всіх загальноосвітньою програмою. З третього курсу студенти займаються фактично за індивідуальним планом лекцій і семінарів згідно з обраним профілем. Іспити за профілюючими дисциплінами є випускними, після чого надається ступінь бакалавра гуманітарних наук. Цей ступінь ще не дає випускнику американського університету (коледжу) достатніх знань зі спеціальності і права для того, аби конкурувати при вступі на роботу з даної спеціальності. Для цього необхідно закінчити юридичну школу, яка є другим ступенем системи вищої юридичної освіти.

Навчання в юридичних школах має практичний характер. Загальноосвітнє підготування базується тільки на знаннях, отриманих під час підготовчої стадії. В юридичні школи приймають осіб, що мають ступінь бакалавра гуманітарних або природничих наук. Відбір проводиться за оцінками, що були отримані на випускних іспитах. При конкурсі приймальні комісії проводять відбір після бесіди з абітурієнтом.

У Гарвардському університеті на відміну від інших абітурієнти, що закінчили чотирирічний загальноосвітній курс і отримали (у своєму або іншо-

му університеті) ступінь бакалавра гуманітарних наук, піддаються відбірковим вступним іспитам.

Середній вік тих, хто вступає в юридичні школи, 21–22 роки, хоча в принципі вікових обмежень немає. Строк навчання в юридичних школах – три роки. Поряд з очними курсами у багатьох штатах діють вечірні курси з більшим строком навчання. Так, у Бостонському університеті навчання за вечірньою формою навчання розтягується на вісім років. Заняття проводяться тричі на тиждень по дві години.

На юридичних факультетах (в юридичних школах) США, так само як і в Англії, – трициклове навчання, спрямоване на отримання певних ступенів. При цьому не в усіх юридичних школах є всі три цикли, у більшості – один цикл. З цієї причини в найбільш великих університетах кількість студентів, які навчаються на постградуальному рівні, часто перевищує кількість студентів передградуального навчання.

Перший цикл навчання веде до отримання першого юридичного ступеня бакалавра права (L. L. B.) або доктора права (J. D.) – обидва ступеня рівнозначні. Строк навчання – три роки.

Другий цикл навчання існує у небагатьох університетах. Він веде до отримання підвищеного ступеня – магістра права (L. L. M.) або магістра порівняльного права (M. C. L.) – у Гарварді. Термін навчання – один-два роки. На цей цикл приймають тільки тих, хто має перші юридичні ступені, тих, хто бажає доповнити спеціальні знання для практичної роботи, викладацької діяльності або урядової служби. Крім того, на другий цикл приймають практикуючих юристів і викладачів юридичних шкіл. З числа студентів, що закінчили перший цикл навчання, перевага надається тим, хто найбільш вдало закінчив основний курс, брав участь у роботі університетської редколегії або займався дослідницькою роботою.

Третій цикл (у зовсім небагатьох школах) веде до отримання найбільш високого юридичного ступеня доктора юридичних наук (J. S. D.). Мінімальний строк навчання в докторантурі – один рік із зобов'язанням протягом п'яти років представити дисертацію. Приймають осіб, які показали відмінні успіхи в попередній юридичній освіті або професійній діяльності, що свідчить про здібності до наукової роботи [3, с. 145–148].

Рівень підготування в різних юридичних школах різний, як нерівнозначне й значення дипломів. Елітні приватні університети з більш високою платнею за навчання мають більші фінансові можливості, достатню якість висококваліфікованих викладачів, надають і більш престижну освіту. Аби потрапити на високооплачувану роботу у велику юридичну фірму, одна з перших умов – необхідно закінчити «престижний» університет.

Навчання в юридичних школах США, у процесі якого формується право-ва культура студентів, проходить за так званим «елективним методом», що дозволяє студенту, крім декількох обов'язкових предметів, обирати ті, яким віддається найбільша перевага з багатьох курсів лекцій і семінарів, що подаються в даному семестрі. Таким чином, студент отримує право шукати свій, найбільш імпонуючий йому шлях придбання знань. Нові навчальні програми, що пропонуються, не заміняють уже існуючі, а, так би мовити, вступають з ними в конкуренцію. Студент повинен отримати певну кількість залікових балів, які підраховуються на основі зданих заліків та іспитів за певною кількістю предметів. Разом із викладачем він складає індивідуальний план, тому навчальні плани студентів одного курсу характеризуються значним різноманіттям. Система «спрямованої факультативності» є гнучкою і рухливою, складається з багатьох коротких курсів. Обов'язкове відвідування студентів обмежене 12–14 годинами на тиждень. Час, який відводиться на самостійне заняття, утричі перевищує аудиторне.

У Гарвардській юридичній школі на першому курсі шість обов'язкових предметів: цивільний процес, договірне право, кримінальне право, приватне право, деліктне право, а також курс «Проблеми юридичної практики». Крім того, пропонується на вибір ще 16 предметів, серед яких конституційне право, адміністративне право, професія юриста, право і філософія тощо. Студент повинен пройти чотири з цих навчальних курсів. За бажанням він може записатися й на більшу кількість лекційних курсів.

На другому році навчання вивчаються конституційне право; адміністративне право; торгове право; бухгалтерський облік; права корпорацій; право наслідування. Студент може замінити одну з дисциплін одним або двома предметами третього курсу. Наприклад, торгове право може бути замінено трудовим правом. Предмети за вибором: історія права; порівняльне право; порівняльне вивчення американського і радянського права; філософія права; міжнародні організації тощо.

На третьому році навчання – колізійне право; федеральне законодавство; організація державного управління; міжнародне право; податкове право; корпорації; доказове право; страхове право; доручення; морське право; конкурсне право; сімейне законодавство; право справедливості; муніципальні корпорації; реституції; патенти; методи статистики; теорія психоаналізу і право; підготування до адвокатської практики; право і медицина тощо. За другий і третій роки навчання студенти повинні засвоїти не менше 52 навчальних курсів, причому в кожному семестрі – не менше 10 і не більше 16. Обирати доводиться більше ніж із 100 курсів і семінарів, що пропонуються [4, с. 55].

Слід зауважити, що в програму навчання багатьох юридичних шкіл введено курси загальнотеоретичного характеру. Це зумовлено тим, що практикуючі юристи постійно залучаються до роботи над економічними, трудовими, соціальними проблемами. У зв'язку з цим в юридичних школах вивчаються такі предмети, як економічна теорія, соціологія, політологія, філософія, філософія права, історія права, порівняльне право, що також сприяє формуванню правової культури студентів, їх правовому вихованню.

Значний вплив на здійснення формування правової культури справляє також процес навчання, пов'язаний з отриманням підвищених наукових ступенів. Так, кандидат на отримання ступеня магістра права в Колумбійському університеті повинен протягом року навчання слухати лекції і брати участь у семінарах не менш ніж з 24 проблем, таких як американська правова система; європейська правова система; внутрішньоамериканські правові системи; розвиток правових інститутів; історія американського права; проблеми теорії права; римське право; радянські правові інститути; африканське право; зв'язок церкви з державою; кримінологія; міжнародне приватне право; законодавство про власність за дорученням; контроль за економікою; бухгалтерський облік; міжнародне фінансове право; право Японії; порівняльне право; право в комуністичному світі (історія радянського права і правові інститути, передусім у порівнянні з китайським, польським і югославським правом); юридична освіта; правові вчення; розвиток статутного права; правові інститути Сходу; наука і право; атомна енергія і світове право тощо.

Для отримання ступеня магістра права треба пройти весь курс з оцінкою не менш 9,5 (за десятибальною системою). Крім того, кандидат у магістри повинен написати письмову роботу з оцінкою не менш ніж «добре».

Кандидати на отримання ступеня доктора юридичних наук також повинні протягом одного навчального року прослухати курс предметів, аналогічних магістерському, а протягом наступних п'яти років – представити дисертацію і скласти усні іспити за темою дисертації і з предметів, що з нею межують.

Характерною особливістю американської системи вищої юридичної освіти є те, що перевага віддається не запам'ятовуванню і завчанню, а розвитку мислення і здібності до аргументації. Для досягнення цієї мети юридичні школи застосовують різноманітні методи активного навчання, що сприяє більш ефективному здійсненню процесу формування правової культури студентів.

Однією з основних форм активного навчання є так званий «казусний метод», сутність якого полягає в такому: обраний конкретний казус (судове рішення) піддають порівняльному і критичному аналізуванню, виявляють правові принципи, покладені в основу даного рішення, тлумачать рішення,

піддають взаємній критиці точки зору один одного тощо. Цей метод навчання є настільки загальноvizнаним, що на його основі ведеться навчання, наприклад, у штаті Луїзіана і Пуерто-Рико, де правопорядок не англосаксонський, а континентальний. З використанням цього методу вивчаються навіть такі предмети, як міжнародне або римське право, юриспруденція тощо. Починаючи з 1930 р. доволі широкого поширення в системі американської юридичної освіти отримав і так званий метод вирішення завдань, коли викладач подає фактичні обставини, що стосуються інтересів гіпотетичних сторін, надає їм консультації, визначає певний порядок процесуальних дій тощо.

У деяких університетах проблема «активного» навчання розв'язана ще й таким чином: для невеличкої групи студентів влаштовується фіктивний судовий процес за участю юристів-практиків. Останніми роками отримав поширення ще один метод – «клінічні курси», що включені в навчальну програму багатьох юридичних шкіл. За цим методом студенти під керівництвом викладачів факультету («клінічні професори») або досвідчених практичних працівників проходять самостійну юридичну практику в найрізноманітніших юридичних закладах. Наприклад, їм дозволяється відвідувати тюрми, надавати консультації ув'язненим і складати від їх імені ділові папери. До окремих, найближчих до міста адвокатських фірм або прокуратур також прикріплюються групи студентів третього курсу. Їм дозволяється спілкуватися з клієнтами або обвинуваченими, надавати консультації тощо і навіть самостійно вести справи.

Студенти часто виступають у судах від імені осіб, які не в змозі оплатити послуги адвоката. Деякі справи навіть доводяться до верховних судів штатів. Є ще й інші види участі в юридичній роботі, аж до складання проектів законів штату. Але вся «клінічна» робота проходить під наглядом факультету. Окремі проблеми, що виникають у ході практики, обговорюються на семінарах або подаються у формі письмового твору дослідницького характеру.

Правова культура формується й шляхом перепідготування юристів (молодих і зі стажем), що відбувається в найрізноманітніших формах і на різних рівнях. Курси перепідготування організуються юридичними школами, асоціаціями юристів, американським інститутом права тощо. Організовано також курси для підвищення кваліфікації суддів. Так, існують національний коледж суддів першої інстанції, національний коледж суддів у справах неповнолітніх та ін. Заняття в них розраховані на місячну програму.

При університетах або наукових інститутах діють більш тривалі (один-два роки) і постійні курси підвищення кваліфікації докторів наук та професійних діячів. Ця система називається постдокторантурою. Постдокторантами звичайно є молоді люди, що отримали ступінь доктора, але бажають перевірити або вдосконалити свої наукові ідеї. Ця система фінансується з різно-

манітних джерел, інколи постдокторантів командують у будь-які наукові центри або в інші країни.

Висновки. Вища юридична освіта в Сполучених Штатах Америки – єдина цілісна система, яка завдяки функціонуванню своїх основних елементів спрямована на формування правової культури американських громадян. У США створена своєрідна модель формування правової культури американських громадян, що здійснюється в різноманітних напрямках і різними методами в рамках вищої юридичної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каверина Э. Ю. Высшие учебные заведения США: структура и классификация / Э. Ю. Каверина // США – Канада. – 2009. – № 7. – С. 51–59.
2. Вахштайн В. С. Американская высшая школа / В. С. Вахштайн // Вестн. Рос. акад. наук. – 2007. – Т. 77, № 1. – С. 68–79.
3. Фридман Л. Введение в американское право / Л. Фридман. – М. : Прогресс, 1998. – 320 с.
4. Баренбойм П. Д. Юридическое образование в США: организация и социальная функция / П. Д. Баренбойм, Н. Н. Деев // Правоведение. – 2005. – № 1. – С. 50–61.

ВЫСШЕЕ ЮРИДИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ США КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ АМЕРИКАНСКИХ ГРАЖДАН

Климова Г. П.

Рассмотрены особенности высшего юридического образования в США. Проанализированы основные направления его влияния на формирование правовой культуры американских граждан.

Ключевые слова: юридическое образование, высшее юридическое образование, правосознание, правовая культура.

HIGHER EDUCATION YURYDYCHESKOE U. S. AS A FACTOR GENERATING PRAVOVOY CULTURE OF AMERICAN CITIZENS

Klimova G. P.

Rassmotreny Features vyssheho yurydycheskoho education in the United States. Proanalyzovany guidelines to uh Effect on the Formation of American Culture pravovoy citizens.

Key words: yurydycheskoe education, Higher education yurydycheskoe, of justice, culture pravovaya.